

امکان‌سنجی حل و فصل الکترونیکی اختلافات در فقه اسلامی در چارچوب مقررات آنستیرال

فربیا کاظمی جلیسه^۱

چکیده

زمینه و هدف: هدف این مقاله بررسی حل و فصل الکترونیکی اختلافات در فقه اسلامی در چارچوب مقررات آنستیرال است. حل اختلافات در فقه اسلامی، شامل حل و فصل اختلافات بدون مراجعه به دادگاه است و مشابه حل اختلاف جایگزین یا الکترونیکی است. شکل حل اختلاف که معمولاً در فقه استفاده می‌شود، معمولاً شامل یک شخص ثالث مستقل است. همچنین ممکن است شامل مذاکره بین طرفین و وکلای آنها بدون شخص ثالث باشد. این درحالی است که در چارچوب مقررات آنستیرال یکی از سازوکارها حل و فصل الکترونیکی است که می‌تواند طرفین را در حل اختلاف به روشی ساده، انعطاف‌پذیر و ایمن، بدون نیاز به حضور فیزیکی در جلسه یا جلسات دادرسی، یاری کند.

روش: در این پژوهش روش تحقیق توصیفی - تحلیلی برای تحلیل حل و فصل الکترونیکی اختلافات در فقه اسلامی در چارچوب مقررات آنستیرال استفاده شده است.

یافته‌ها و نتایج: روش حل و فصل الکترونیکی، طیف گسترده‌ای از رویکردها و اشکال را شامل می‌شود (از جمله این موارد به دادگستری، هیئت‌های شکایات، مذاکره، سازش، میانجیگری، حل و فصل تسهیل، داوری) است. یافته‌ها حاکی از این است که اختلاف آنلاین مکانیزمی برای حل اختلافات از طریق استفاده از ارتباطات الکترونیکی است و از آنجایی که فقه اسلامی بر حل و فصل اختلافات در بیرون از دادگاه تأکید دارد، می‌توان گفت که بین حل و فصل الکترونیکی اختلافات در فقه اسلامی و آنستیرال می‌توان ارتباط برقرار کرد.

کلیدواژه: آنستیرال، اختلافات، حل و فصل سنتی، حل و فصل الکترونیکی.

* استناددهی (APA): کاظمی جلیسه، فربیا. (۱۴۰۰). امکان‌سنجی حل و فصل الکترونیکی اختلافات در فقه اسلامی در چارچوب مقررات آنستیرال. *تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، ۵۴(۱۱۴)، ۲۳۷-۲۲۱. http://alr.iauctb.ac.ir/article_687007.html

مقدمه

حل و فصل اختلافات یکی از مسائل مهم در حقوق داخلی و بین‌المللی است. در حقوق بین‌الملل، روش‌های متفاوتی برای تفاهم در اختلافات وجود دارد که بنا به‌عنوان این مقاله که متمرکز بر شیوه‌های حل و فصل الکترونیکی اختلافات در چارچوب آنستیرال است، بدان پرداخته می‌شود. این در حالی است که در فقه و حقوق اسلامی نیز به مسئله حل و فصل اختلافات توجه شده است و رواست که این دیدگاه بیش از پیش مورد توجه قرار بگیرد. در واقع اگر بخواهیم ضرورت تدوین این مقاله را بیان کنیم باید به مسئله‌مند بودن پژوهشگر برای معرفی مباحث فقهی در حل و فصل اختلافات در برابر مبانی حقوق بین‌الملل خاصه در اینجا آنستیرال اشاره داشت که پژوهشگر سعی در معرفی بیشتر نگرش فقه داشته است. طرفین ممکن است در مورد روش حل و فصل اختلافات قراردادی خود توافق کنند. روش‌های حل اختلاف شامل مذاکره، میانجیگری، حل اختلاف آنلاین^۱، داوری و مراحل قضایی است. انواع مختلف اختلاف ممکن است روش‌های مختلف حل اختلاف را توجیه کند. اختلافات در مورد مسائل مالی و فنی، به‌عنوان مثال، ممکن است به یک تصمیم لازم‌الاجرا توسط یک شخص ثالث (شخص یا ارگان) ارجاع شود، درحالی‌که برخی از انواع دیگر اختلافات با مذاکرات مستقیم بین طرفین به‌طور مؤثرتری حل می‌شود. در صورت ادعای کمتر، مذاکرات یا میانجیگری با کمک حل اختلاف آنلاین ممکن است روش‌های سریع و مقرون‌به‌صرفه‌ای را برای طرفین برای دستیابی به توافق‌نامه توافقی به‌صورت آنلاین ارائه دهند... قانون برخی از حوزه‌های قضایی ممکن است سازوکارهای جایگزین حل اختلاف خاصی را تجویز کند که طرفین قبل از اینکه بتوانند اختلاف را به دادگاه ارجاع دهند، باید آنها را خسته کنند.

از جهت نوآوری این پژوهش می‌توان گفت که مفهوم شیوه‌های جایگزین حل و فصل اختلافات واقعاً یک نوآوری مورد استقبال است، خصوصاً برای کاربران آنلاین و کسانی که در تجارت الکترونیکی مشارکت دارند. با استفاده از فناوری، اختلافات می‌توانند بلافاصله و در آسایش خانه فرد حل و فصل شوند، از این طریق نیاز به مسافرت و یا هزینه‌های گزافی که معمولاً در هنگام دادخواست یا حل و فصل اختلافات سنتی اتفاق می‌افتد، فراموش می‌شود. اگرچه چالش‌ها و محدودیت‌های زیادی در روند کار وجود دارد، اما پاسخ سریع و راه‌حل برای اطمینان از ادامه روند پیشرفت، با این وجود جای پیشرفت دارد. براین اساس در این موضوع کاملاً نوآوری مشهود است، چه اینکه تا به امروز در ایران کاری مشابه انجام نشده است.

۱. حل و فصل الکترونیکی اختلافات^۱ در آنسیترال

اگرچه اینترنت از سال ۱۹۶۹ آغاز شد، اما حل اختلاف آنلاین تا اوایل دهه ۱۹۹۰ ظهور نکرد. برای دو دهه اول، اینترنت توسط تعداد محدودی از افراد در تعداد محدودی از مسیرها از اینترنت استفاده می‌شد. تا سال ۱۹۹۲، اینترنت به‌طور گسترده‌ای توسط وزارت دفاع ایالات متحده استفاده می‌شد تا اطمینان حاصل شود که در صورت حمله دشمن، سیستم رایانه‌ای آن همچنان پایدار خواهد ماند و فعالیت‌های تجاری از استفاده از شبکه ممنوع شد (پی‌کی و راجیو^۲، ۲۰۰۱: ۶-۱) در قسمت آخر دهه ۹۰، برخی از تکنیک‌های تخصصی حل اختلاف برای رسیدگی به برخی از مسائل آنلاین مانند شعله‌ور کردن و نقض «آداب و رسوم» ایجاد شده است. اگرچه این تکنیک‌ها به مقابله با درگیری‌ها کمک می‌کردند، اما هیچ نهاد حل اختلاف سازمان‌یافته‌ای به‌طور خاص تنظیم نشده بود. در آن زمان، حل اختلاف آنلاین ابداع نشده بود.

با ادامه فعالیت‌های تجاری در شبکه، نرخ اختلافات آنلاین شروع شد. این امر منجر به ایجاد حل اختلاف آنلاین شد. ایده حل اختلاف آنلاین ناشی از اختلافات است که با افزایش فعالیت‌های آنلاین، اختلافات بیشتر می‌شود. این اعتقاد درست بود، زیرا شرکت‌هایی که به‌صورت آنلاین وارد معاملات تجاری می‌شدند، یک اختلاف یا اختلاف را شروع می‌کردند. به‌عنوان مثال، اختلافات روزانه بین دارندگان علائم تجاری و دارندگان نام دامنه و سایر مسائل مربوط به مالکیت معنوی به‌وجود می‌آید. از سال ۱۹۹۹، مؤسسات تجاری به حل اختلاف آنلاین علاقه نشان دادند. در این مرحله بود که حل اختلاف آنلاین تا حد زیادی به‌عنوان مناسب‌ترین فرایند حل اختلاف در فضای مجازی پذیرفته شد و برای حل اختلافات آنلاین و آفلاین نشان داده شده است.

ظهور اختلافات آنلاین نیاز به توجه فوری داشت و از این‌رو دانشگاهیان و سازمان‌های غیرانتفاعی برای حل بیشتر این اختلافات برای استفاده از حل اختلاف آنلاین فشار می‌آوردند. آنها شروع به کارکرد حل اختلاف آنلاین کردند. اولین مطالعه موردی با واسطه‌گری آنلاین توسط دفتر Online Ombuds، یک پروژه آنلاین در دانشگاه ماساچوست بود که در آن یک واسطه آنلاین به یک صاحب وب‌سایت شخصی کمک می‌کرد تا با روزنامه محلی ادعای نقض حق چاپ کند. موفقیت این آزمایش الکترونیکی متقاعد شد که حل اختلاف آنلاین برای حل اختلافات در فضای مجازی مناسب خواهد بود و به دلیل سرعت و سهولت، قلب اختلافات آنلاین را به‌دست آورد (مرکز فناوری اطلاعات و حل اختلاف^۳، ۲۰۱۴: ۳-۱).

کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل ظرفیت حل اختلاف آنلاین را از چند سال پیش به رسمیت شناخت. بر این اساس کمیسیون، در سال ۲۰۱۰، در چهل و سومین جلسه خود،

1. Online Dispute Resolution
2. P. K. and Rajiv
3. Centre for Information Technology and Dispute Resolution

تصمیم گرفت در این زمینه خاص حقوقی فعالیت کند. این امر منجر به ایجاد کارگروه III در مورد حل اختلاف آنلاین «کارگروه» شد که یادداشت‌های فنی‌ای در مورد حل اختلاف آنلاین را تهیه کرد. براین اساس کمیسیون فوق در چهل و سومین جلسه خود، در سال ۲۰۱۰، موافقت کرد که یک گروه کاری برای انجام کار در زمینه حل و فصل اختلافات آنلاین ایجاد شود و در چهل و هشتمین جلسه خود، در سال ۲۰۱۵، کمیسیون تصمیم گرفت که این کار باید به صورت یک سند توصیفی غیرالزام‌آور منعکس کننده عناصر یک فرایند حل اختلاف آنلاین باشد. کارگروه III در مورد حل اختلاف آنلاین کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد حل اختلاف آنلاین برای آخرین بار بین ۲۹ فوریه تا ۴ مارس ۲۰۱۶ تشکیل جلسه داد تا آخرین نکات را در یادداشت‌های فنی انستیرال در مورد حل اختلاف ایجاد کند و در همان زمان، این مأموریت کامل شد.

۱-۱. ماهیت حل اختلافات الکترونیکی

حل اختلاف آنلاین یا الکترونیکی شاخه‌ای از حل اختلاف است که از فناوری برای تسهیل حل و فصل اختلافات بین طرفین استفاده می‌کند. این روش در درجه اول شامل مذاکره، میانجیگری یا داوری یا ترکیبی از هر سه است. از این نظر، اغلب معادل آنلاین حل اختلاف ADR تلقی می‌شود. با این حال، حل اختلاف آنلاین همچنین می‌تواند با استفاده از تکنیک‌های ابتکاری و فن‌آوری‌های آنلاین در این فرآیند، این روش‌های سنتی حل اختلاف را گسترش دهد و در تسریع رسیدگی به اختلافات تأثیرگذار باشد (Bygrave, 2002: 2). هیچ تعریف و درک جهانی از حل اختلاف آنلاین وجود ندارد. با این حال، برای اهداف یادداشت‌های فنی، بند ۲۴ حل اختلاف آنلاین را به عنوان «مکانیزی برای حل اختلافات از طریق استفاده از ارتباطات الکترونیکی و سایر فناوری اطلاعات و ارتباطات» تعریف می‌کند. در یادداشت‌های فنی بیشتر توضیح داده شده است که «حل اختلاف آنلاین طیف گسترده‌ای از رویکردها و اشکال را شامل می‌شود (از جمله می‌توان به متولیان دفاع از دادگاه، تابلوهای شکایات، مذاکره، سازش، میانجیگری، حل و فصل تسهیل، داوری و سایر موارد)».

حل اختلاف آنلاین اغلب به عنوان نوعی ADR شناخته می‌شود که از سرعت و سهولت اینترنت و ICT بهره می‌برد. حل اختلاف آنلاین بهترین گزینه (و غالباً تنها) برای جبران شکایات مصرف‌کنندگان، تقویت اعتماد آنها به بازار و ارتقاء رشد پایدار تجارت الکترونیکی است. از این رو، تجارت الکترونیکی یک زمینه طبیعی برای استفاده از حل اختلاف آنلاین است. بر این اساس، حل اختلاف آنلاین شاخه‌ای از حل اختلاف است که از فناوری برای تسهیل در حل اختلاف بین طرفین استفاده می‌کند. این فناوری که همچنین ICT است توسط کاتش و

ریفکین به عنوان «طرف چهارم» نام گذاری شده است؛ زیرا حل اختلاف آنلاین به عنوان یک ورودی مستقل برای مدیریت اختلاف نظر گرفته شده است. (کتش^۱، ۲۰۰۱: ۱۱۷-۹۳) حل اختلاف آنلاین به ویژه در مکان‌هایی که مهمانی‌ها از فاصله دور قرار دارند بسیار راحت و کارآمد است، از این رو نیاز به مسافرت را کنار می‌گذارد؛ زیرا گروه‌های تجاری می‌توانند حتی از راه دور باهم ارتباط برقرار کنند. این می‌تواند برای حل اختلافات مربوط به اینترنت به ویژه اختلافات تجارت الکترونیکی استفاده شود. جدا از اختلاف نظر در تعاملات و معاملات آنلاین، ODR همچنین می‌تواند برای اختلافات سنتی آفلاین مورد استفاده قرار گیرد.

۲. ماهیت حل و فصل اختلافات از نظر فقه

داوری، به نوعی، هزاران سال است که در فقه اسلامی انجام می‌شده است. در عربستان پیش از اسلام، قبایل اختلافات را با ارجاع آنها به شخص ثالث بی‌طرفی که قابل اعتماد و محترم می‌دانستند، حل می‌کردند. این شکل از حل اختلاف متعاقباً توسط اسلام به رسمیت شناخته و تأیید شد و داستان‌هایی وجود دارد که از حضرت محمد خواسته شده است که به دلیل خصوصیات شخصی خود قبل و بعد از پیامبر شدن به عنوان داور عمل کند. در قرآن نیز به حکمیت اشاره شده و به صراحت در آیه ۳۵ از سوره نساء آمده است که می‌فرماید: «اگر از اختلاف بین زن و شوهر می‌ترسید، داوری از خانواده او و داوری از خانواده او بفرستید. اگر خواهان آشتی باشند، خداوند آنها را گرد هم می‌آورد»^۲ قرآن و سنت مکرراً بر فواید حل و فصل سریع و محتاطانه اختلافات تأکید می‌کنند و در زمانی که دادگاه‌ها وجود نداشتند، فرآیند داوری تنها وسیله دستیابی به این امر بود (Turner^۳، ۲۰۲۱: ۵-۱).

با این حال، روند حل اختلاف در آن روزها با آنچه امروز داوری می‌دانیم کاملاً متفاوت بود. غالباً بیشتر شبیه سازش بود، به طوری که داور بین طرفین برای یافتن راه‌حلی برای یک اختلاف ارتباط برقرار می‌کرد، نه اینکه طرفین به طور رسمی پرونده خود را در برابر داور ارائه کنند و سپس داور در مورد اعمال قانون تصمیم می‌گرفت. علاوه بر این، داوران اغلب به عنوان نماینده طرفی در نظر گرفته می‌شدند که آنها را نامزد این داوری کرده بود و همیشه این انتظار نمی‌رفت که به شیوه‌ای بی‌طرفانه عمل کنند. حکم صادر شده الزام‌آور بود، اما قابل اجرا نبود (هیچ دادگاهی وجود نداشت)، بنابراین برای اطمینان از انطباق، از طرفین خواسته می‌شود تا قبل از هر تصمیمی، ضمانت جهت آسایش خاطر یکدیگر ارائه کنند. با این وجود، تاریخ نشان می‌دهد که داوری فرآیندی بیگانه یا ناسازگار با شرع و فقه اسلامی نیست و در واقع فقه، آن را به طور خاص توصیه

1. Katsh

۲. وإن خفتم شقاق بینهما فابعثوا حکماً من أهله و ما من أهلها إن یریدا إصلاحاً وفق الله بینهما إن الله کان علیم خیراً.

3. Turner

می‌کند و هر چهار مکتب اصلی اندیشه اسلامی این مدعی را تأیید می‌کنند، هر چند رویکردهای آنها متفاوت است. مثلاً در مکتب حنفی، داوری ارتباط تنگاتنگی با سازش دارد و رأی، از قدرت کمتری نسبت به حکم دادگاه برخوردار است. در مقابل، در مکتب حنبلی (که به نظر می‌رسد که محافظه کارانه‌ترین مکتب در میان چهار مکتب اصلی به حساب می‌آید) حکم به همان اندازه حکم دادگاه لازم‌الاجرا است و داور باید به اندازه یک قاضی واجد شرایط باشد. این مثال از این جهت است که اگرچه قانون شریعت ثابت است، تفسیر و کاربرد آن می‌تواند بسیار متفاوت باشد و در طول زمان تغییر کند.

در خصوص شیوه‌های مورد پذیرش فقه اسلامی در خصوص حل و فصل اختلافات می‌توان گفت که داوری از قدیمی‌ترین شیوه‌ها در این گستره است و اصل جواز داوری را می‌توان مورد پذیرش تمام مذاهب اسلامی در نظر گرفت. در خصوص اثر حکم داوری بین فقها اختلاف است. در این بین، یک تفاهم بین فقها در خصوص فقه نسبت به داوری تحکیم وجود دارد که قاضی تحکیم می‌تواند حل و فصل اختلافات را برعهده گیرد و این مسئله بلاشکال است که طرفین دعاوی‌شان را به قاضی تحکیم بسپارند. صلح و سازش از دیگر شیوه‌های حل اختلاف در فقه اسلامی است. در این شیوه، اختلافات به شکلی دوستانه و با تراضی و تفاهم طرفین حل می‌شود. استناد به اهل خبره از دیگر شیوه‌های حل اختلاف در فقه است و در موضوعات پیچیده، حجیت بر نظر اهل خبره و کارشناسان امر است. به‌طور کلی می‌توان گفت که «مشروعیت داوری و صلح و سازش اصولاً مورد تأیید فقهای بزرگ اسلام بوده، آیات و روایات زیادی مسلمانان را به صلح و سازش و حل منازعات از این طریق فرا می‌خواند. با توجه به اینکه در اسلام نیز بر حل و فصل دوستانه اختلافات تأکید شده است، شیوه‌های جایگزین حل و فصل با قواعد شرعی مطابقت دارد.» (هادی و حاجیپور، ۱۳۹۵: ۸۷-۱۱۰) در ادامه به حل و فصل اختلافات در آنستیتال پرداخته می‌شود.

۳. معایب و مزایای حل و فصل الکترونیکی اختلافات نسبت به روش سنتی

در ذیل ابتدا به معایب حل و فصل الکترونیکی اختلافات نسبت به روش سنتی و سپس به مزایای حل و فصل الکترونیکی اختلافات نسبت به روش سنتی پرداخته می‌شود.

۳-۱. معایب حل و فصل الکترونیکی اختلافات نسبت به روش سنتی

با وجود مزایای حل اختلاف آنلاین، منتقدان به تعدادی از چالش‌ها و محدودیت‌ها اشاره کرده‌اند. به گفته آنها گرچه حل اختلاف آنلاین سریع‌تر، راحت، انعطاف‌پذیر و داوطلبانه است، اما چندین مرحله در این پروسه ادعا می‌کنند که حل اختلاف آنلاین جایگزینی مناسب برای دادرسی ADR سنتی است. در زیر به تعدادی از این چالش‌ها خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱. عدم وجود چهره در برابر چهره^۱

انتقادات از حل اختلاف آنلاین استدلال می‌کند که حل اختلاف آنلاین هیچ ارتباط چهره به چهره ندارد. به نظر می‌رسد که حل اختلاف آنلاین به‌ویژه میانجیگری و داوری از طریق ایمیل دینامیک ADR سستی را از دست می‌دهد. نویسندگان حقوق بین‌الملل اظهار داشتند که ماهیت برخورد چهره به چهره در ADR به‌ویژه میانجیگری این است که طرفین می‌توانند احساسات و عواطف خود را در یک فضای رسمی تر مانند اتاق دادگاه تخلیه کنند و آنها می‌توانند مستقیماً در مقابل طرف مقابل نگاه کنند و شکایت و خسارت وارده را احساس کنند. به دست آوردن این امر هنگامی که طرفین از طریق صفحه نمایش رایانه با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند، بسیار دشوار خواهد بود. مواجهه روبه‌رو ایجاد اعتماد و اطمینان طرفین به روش کار را برای واسطه دشوارتر می‌کند. مانوی بر این عقیده است که بدون برخورد حضوری F2F، بدون توجه به سرعت، طرفین ممکن است از هرگونه توافقی که منعقد شده باشد و کارایی فرآیند راضی نباشند (کتش^۲، ۲۰۰۱: ۱۱۷-۹۳).

با وجود چالش‌های مواجهه چهره به چهره با حل اختلاف آنلاین، طرفداران حل اختلاف آنلاین با راه‌حلی برای از دست دادن تماس چهره به چهره به نتیجه رسیده‌اند. یک‌راه حل مناسب برای این چالش استفاده از ارتباطات ویدئویی از طریق اینترنت است. این امر از طریق دستگاه کنفرانس ویدیویی امکان‌پذیر است. طبق گفته مانوی، ارتباطات «چهره به چهره» با ارتباطات قدرتمند «صفحه به صفحه» جایگزین می‌شود. با این وجود این امر به واسطه‌ها نیاز دارد تا مهارت‌های ارتباطی خود را از تعامل چهره به چهره تا تعامل صفحه به صفحه اتخاذ کنند. تقابل چهره به چهره تقریباً یکسان است که طرفین می‌توانند خود را ببینند، مدارک را بگیرند و به توافق برسند که گویی برای روبه‌رو شدن با هماهنگی صورت گرفته است (نوندیم^۳، ۲۰۱۴: ۳۱).

۳-۱-۲. موارد محرمانه بودن و امنیت^۴

چالش مهم دیگر حل اختلاف آنلاین، محافظت از مواد حساس است. برخی از نویسندگان حقوق، توانایی حل اختلاف آنلاین را در محرمانه نگه‌داشتن مشورت و تصمیم‌گیری احزاب زیر سؤال برده‌اند. سؤالات اصلی مطرح شده عبارتند از: «چگونه می‌توان اطمینان داشت که داده‌های ارسالی و دریافتی دستکاری نخواهد شد و چگونه می‌توان اطمینان داشت که هیچ شخص ثالث غیرمجاز به اطلاعات دسترسی نخواهد داشت؟» یکی از ویژگی‌های مهم ADR «محرمانه بودن» است و بنابراین یک‌بار روند محرمانه بودن، اعتماد به نفس در بین طرف‌های صادرکننده نشان می‌دهد.

1. LACK OF FACE TO FACE ENCOUNTER:

2. Katsh

3. Nwadem

4. ISSUES OF CONFIDENTIALITY AND SECURITY

کانش اظهار نظر کرده است که محافظت از اعتماد و روند بحث در ADR بسیار مهم است؛ زیرا گروه‌ها احتمالاً آزادانه صحبت می‌کنند، در صورتی که اطمینان حاصل کنند که سخنان آنها علیه آنها صادر خواهد شد. طرف دیگر، روند ADR در معرض خطر است (هانگ^۱، ۲۰۰۱: ۸۵۹).

مسئله ناامنی در حل اختلاف آنلاین یک مسئله جدی است. هیچ تضمینی وجود ندارد که اسناد و اطلاعات محرمانه بماند؛ زیرا کسی (هکرها یا اینترنتی) می‌تواند به راحتی به پایگاه داده وب سایت‌ها نفوذ کند، مثلاً ارتباطات الکترونیکی را بدون اطلاع و رضایت آنها چاپ و توزیع کند. در این بین، عدم امنیت به طور کلی محرمانه بودن را که یکی از اصول اصلی حل اختلاف آنلاین است، ضعیف می‌کند، اما همچنین باعث می‌شود مردم در استفاده از حل اختلاف آنلاین برای حل اختلافات خود بی‌میل باشند.

با این حال، برای غلبه بر این مشکل، برخی اقدامات امنیتی اجرا شده است. یکی از این موارد امضای دیجیتال است. امضای دیجیتالی نقش مهمی در اطمینان از صحت، صداقت و عدم انکار ربط ارتباطات داده‌ای دارد و در نتیجه اعتماد را افزایش می‌دهد. (تامپسون^۲، ۲۰۱۴: ۴-۲) این یک روش احراز هویت است که از رمزنگاری کلید عمومی استفاده می‌کند. کشورهای مختلف قانونی را تصویب کرده‌اند که امضای دیجیتال را اعتبار می‌بخشد، بنابراین به آن وضعیت یک قلم و سند کاغذی را می‌دهد. یکی از این کشورها ایالات متحده آمریکا است. در سال ۲۰۰۱، رئیس‌جمهور کلینتون «قانون امضاها الکترونیکی در تجارت جهانی و قانون ملی» را امضا کرد. این قانون یک امضا یا سابقه ارسال شده از طریق فضای مجازی را به همان اعتبار قانونی به‌عنوان یک سند مکتوب ارائه می‌دهد (اشمیتز^۳، ۲۰۱۹: ۴-۱).

همچنین، برای اطمینان از رسیدگی به موضوع عدم امنیت پایگاه‌های اطلاعاتی در فضای مجازی، چندین کشور قوانینی را برای جرم‌انگاری و منع هک کردن پایگاه‌های داده وضع کرده‌اند. به‌عنوان مثال در ایالات متحده، قانون حق چاپ هزاره دیجیتال DMCA در سال ۱۹۹۸ به تصویب رسید. این قانون از دور زدن اقدامات حفاظت فن آوری توسط صاحبان پایگاه داده جلوگیری می‌کند. این بدان معناست که هرکسی که بدون اجازه صاحبان پایگاه داده دور بزند، طبق قانون مجازات خواهد شد. با وجود این قوانین، مسائل مربوط به عدم امنیت در فضای مجازی به حداقل رسیده و برای روند حل اختلاف آنلاین زنده اعتماد است.^۴ یکی دیگر از تکنیک‌های مفید خصوصاً برای داوری آنلاین، نرم‌افزار «مدیریت پرونده الکترونیکی» است. این برای داوری

1. Hang
2. Thompson
3. Schmitz

۴. در حال حاضر قانون پیشنهادی برای اصلاح قانون حق چاپ تحت عنوان «قانون حق چاپ (اصلاحیه) لایحه، SB 03» ارائه شده است. این لایحه شامل مقررات منع دور زدن اقدامات اندازه‌گیری فناوری است Johnson.

پیچیده و در مقیاس بزرگ استفاده می‌شود. این نرم‌افزار به‌عنوان جایگزین ایمیل ابداع شده است؛ زیرا ایمیل‌ها نمی‌توانند امنیت کافی را برای حل اختلاف آنلاین تضمین کنند. مدیریت پرونده الکترونیکی به این معنی است که تمام اسناد مربوط به پرونده مورد نظر به‌صورت الکترونیکی و به ترتیب سیستم ذخیره می‌شوند، نرم‌افزار مدیریت پرونده الکترونیکی اجازه می‌دهد تا اسناد یا متن‌های فردی به‌راحتی بازیابی، نمایش یا چاپ شوند، با مراجعه متقابل، مقایسه، حاشیه‌نویسی و جستجوی کلمات کلیدی انجام شود. مدیریت پرونده الکترونیکی به دلیل امنیت بیشتر به‌طور گسترده‌ای در عمل مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳-۱-۳. مشکلات با توافق‌نامه‌های داوری الکترونیکی

اساساً در داوری سنتی، توافق داوری یک قرارداد کتبی است که در آن بین دو یا چند طرف توافق می‌کنند که یک اختلاف را در خارج از دادگاه از طریق داوری حل کنند. قرارداد داوری به‌طور معمول یک‌بند در یک قرارداد بزرگ‌تر است؛ بنابراین، با امضای موافقت‌نامه داوری، پس به سادگی موافقت خود را با داوری در صورت بروز هرگونه اختلاف در آینده اعلام می‌کند. تنها چیزی که توافق‌نامه داوری الکترونیکی را از توافق داوری سنتی جدا می‌کند این است که یک‌طرف به‌صورت آنلاین توافق می‌کند تا اختلافات را از طریق داوری آنلاین حل کند. این کار در اکثر موارد با کلیک کردن روی «موافقم» یا «می‌پذیرم» هنگام پرکردن فرم توافق‌نامه مصرف‌کننده به‌صورت آنلاین انجام می‌شود (جانسون، ۲۰۲۱: ۱).

تفاوت دیگر این است که درحالی‌که توافق‌نامه داوری سنتی به‌صورت کتبی است و توسط طرفین امضا می‌شود، داوری الکترونیکی از طریق اینترنت انجام می‌شود و بنابراین هیچ‌گونه نوشتاری وجود ندارد، اما نشان‌دادن رضایت با نشان دادن ساده «I accept» یا «I موافقم» امکان‌پذیر است. این فرم تعداد زیادی پرسش را در مورد اعتبار این شکل از توافق مطرح کرده است. سؤالاتی که مطرح شده این است که از آنجا که کنوانسیون سازمان ملل در زمینه شناخت و اجرای آرای داوری خارجی که به نام نیویورک نیز شناخته می‌شود، کنوانسیون یک شرط سخت را برای توافق‌نامه به‌صورت کتبی برای معتبر بودن آن تعیین کرده است، آیا می‌توان توافق‌نامه داوری را که به‌صورت آنلاین ساخته شده است، نوشت؟ آیا می‌توان گفت که با مفاد کنوانسیون نیویورک مطابقت دارد؟ این کنوانسیون در ماده ۲ به شرح زیر است:

«هر کشور متعاهد موافقت‌نامه‌ای را کتباً به رسمیت می‌شناسد که بر اساس آن طرفین متعهد می‌شوند که همه یا اختلافاتی را که ممکن است به‌وجود آمده باشد یا ممکن است در رابطه با یک رابطه حقوقی تعریف شده به داوری ارائه دهند.»

بخش دوم ماده ۲ همچنین عنوان می کند که:

«اصطلاح» توافق نامه کتبی «شامل یک بند داوری در یک قرارداد یا توافق نامه داوری است که توسط طرفین امضا شده و در تبادل نامه یا تلگرام وجود دارد.

به موجب ماده ۶،۱ قانون مدل آنستیتال در مورد تجارت الکترونیکی، توافق نامه داوری الکترونیکی وضعیتی مشابه قرارداد داوری سنتی دارد و بنابراین معتبر است.

از آنجایی که آنستیتال قوانینی را در زمینه ساخت امضای الکترونیکی و اسناد الکترونیکی با اسناد الکترونیکی برتر تعیین کرد، چندین کشور با تصویب قوانینی در مورد تجارت الکترونیکی از آن پیروی کرده اند. آنستیتال، در سال ۱۹۹۹، ایالات متحده قانون تجارت الکترونیکی یکنواخت (UETA 199974) را برای تجارت الکترونیکی و قانون امضای الکترونیکی در تجارت جهانی و تجارت ملی را در سال ۲۰۰۷۵ تصویب کرد تا از امضای الکترونیکی مراقبت کند. همچنین، استرالیا برای مراقبت از تجارت الکترونیکی، قانون الکترونیکی (اصلاحیه) ۲۰۱۱ ETA را تصویب کرد. نیوزیلند در سال ۲۰۰۲ نیز قانون تجارت الکترونیکی را تصویب کرد. مراقبت از پیام های الکترونیکی در معاملات تجاری و قانون مالزیا DigitalSignature 1997 برای مراقبت از امضای الکترونیکی.

۳-۱-۴. مشکلاتی ضمانت اجرای آرای الکترونیکی^۱

در داوری سنتی، رأی داوری به تصمیمی است که توسط دادگاه داوری در روند داوری گرفته می شود. رأی داوری مشابه رأی دادگاه در دادگاه قانونی است. این تعریف مشابه رأی داوری الکترونیکی است، مگر اینکه در رأی داوری الکترونیکی، رأی به صورت آنلاین (به روش الکترونیکی یا از طریق اینترنت) داده شود. در داوری سنتی، هنگامی که رأی صادر شد، مرحله بعدی اجرای رأی داوری است. اکنون سؤال این است: «چگونه می توان این نیاز به اصالت و اصالت را با قانون آنلاین تطبیق داد؟» همان طور که نویسندگان حقوقی پیشنهاد کرده اند، راه حل احتمالی این چالش بازخوانی ماده ۴ به همراه ماده ۳ کنوانسیون نیویورک است که مقرر می دارد «کشورهای متعهد آراء داوری را مطابق با قوانین آیین دادرسی مربوط به قلمرو سرزمینی که در آن رأی داده می شود، شناسایی و اجرا می کنند...» این روش به معنای ساده این است که در صورت پذیرش فرم الکترونیکی نوشتن، هیچ مانعی برای اجرای جایزه الکترونیکی وجود ندارد (هرباکزوا^۲، ۲۰۱۴: ۵-۱).

1. PROBLEMS WITH ENFORCEMENT OF E-ARBITRAL AWARDS
2. Herbozckova

۳-۱-۵. تعیین صندلی داوری

در طول سال‌ها، در تعیین صندلی داوری آنلاین و قانون قابل اجرا در داوری آنلاین، سختی‌هایی وجود داشته است. در مورد صندلی داوری آنلاین، راه‌حل این مسئله این است که طرفین می‌توانند در توافق خود، محل داوری را تعیین کنند. مطابق ماده (۱) ماده ۲۰ قانون نمونه داوری، طرفین در انتخاب محل داوری آزاد هستند. در صورت عدم موفقیت در توافق به‌عنوان صندلی داوری، صندلی داوری توسط دادگاه تعیین می‌شود.

راه‌حل مشکل قانون قابل اجرا در داوری آنلاین مشابه محل داوری است. آنچه در اینجا کار می‌کند اصل خودمختاری درون‌گروهی است. براساس اصل خودمختاری گروه‌ها، طرفین در انتخاب قانون قابل اجرا در مورد اصل اختلاف خود آزاد هستند. فقط در صورت عدم موفقیت در انتخاب آنها هیئت داوری می‌تواند قانون قابل اجرا را انتخاب کند. این امر عملاً با داوری تجاری بین‌المللی یکسان است. می‌توان گفت که داوری تجاری بین‌المللی به طرفین این فرصت را می‌دهد تا از طریق قانون مطلوب خود از نزدیک خرید کنند.

۳-۱-۶. فرهنگ و مانع زبان

اینترنت که یک خلاقیت منحصر به فرد از فناوری است، تعامل بین گروه‌های قومی و نژادی مختلف را کنترل می‌کند. وقتی صحبت از معاملات تجاری در اینترنت می‌شود، این همان است. از آنجا که اختلافات ناشی از معاملات تجارت الکترونیکی اجتناب‌ناپذیر است، خصوصاً هنگامی که اختلاف بین طرفین مبدأ از فرهنگ‌های مختلف باشد، اختلاف در مورد زبان و فرهنگ وجود دارد. به‌عنوان مثال، برخی از اصطلاحات ممکن است به‌درستی از یک گروه در یک کشور به کشور دیگر تبدیل نشود. به گفته هلی جی «کسی ممکن است سریع به‌سرعت یک پیام ایمیل را فک کند بدون اینکه فکر کند، اما گیرنده می‌تواند بسیار جدی موضوع را بررسی کند. این می‌تواند باعث ایجاد سوء تفاهم و حتی استدلال کامل شود.» یکی از راه‌حل‌های این چالش استفاده از مترجمان حرفه‌ای برای کمک به ارتباطات غیرمخابراتی است. کار مترجم صرفاً تبدیل اطلاعات از یک زبان به زبان دیگر است. فناوری دیگری که برای کمک به ارتباطات در اینجا استفاده می‌شود، استفاده از «ارتباط دسترسی به ترجمه در زمان واقعی» CART است. CART یک متن «گفتار به متن» است که در دهه گذشته ظهور کرده است. با کمک این دستگاه، کلمات گفتاری چه توسط یک شخص زنده و چه توسط یک برنامه رایانه‌ای به متن بازنویسی می‌شوند. هر صدای محیطی، بلندگوهای ثانویه، یا بازتاب غیرمعمول می‌تواند به‌راحتی منجر به گیجی شود؛

بنابراین، مترجمان و مترجمان انسانی به‌عنوان مناسب‌ترین پیشنهاد شده‌اند (ال.سی، خدمات ترجمه،^۱ ۲۰۱۴: ۳).

۳-۴. مزایای حل و فصل الکترونیکی اختلافات نسبت به روش سنتی

حل و فصل الکترونیکی مزایای زیادی را به کاربران آنلاین اعطا می‌کند. بیشتر این مزایا مربوط به مزایای معمولاً مرتبط با ADR سنتی است. با این حال، برای حل اختلافات از طریق اینترنت مزایای دیگری نیز وجود دارد. در این بخش مزایای مختلف حل اختلاف آنلاین بحث خواهد شد.

۳-۲-۱. تسهیلات^۲

یکی از مهم‌ترین مزایای حل اختلاف آنلاین این است که اجازه ارتباط از راه دور را می‌دهد تا نیاز به سفر را کاهش دهد و هزینه را به میزان قابل توجهی کاهش دهد. برخلاف ADR سنتی، گروه‌ها برای حل اختلافات خود مجبورند در مسافت‌های طولانی رفت‌وآمد کنند، در حل اختلاف آنلاین، گروه‌ها می‌توانند اختلافات خود را در راحتی خانه خود حل کنند. تنها چیزی که لازم است یک رایانه است که از طریق اینترنت فعال باشد. پس از در دسترس بودن، اختلافات فوراً قابل حل و فصل هستند. از نظر پاپاس^۳، حل اختلاف آنلاین سریع‌تر از یک آزمایش معمولی یا حتی ADR است، زیرا فناوری می‌تواند مسافت را کاهش دهد، در غیر این صورت ممکن است احزاب برای سفر نیاز داشته باشند. (پیپر^۴، ۲۰۰۸: ۶) عامل دیگر نشان‌دهنده مناسب بودن حل اختلاف آنلاین این است که وب سایت‌های برخی از ارائه‌دهندگان ODR، ۲۴ ساعت در روز و هفت روز در دسترس هستند. بیشتر این وب سایت‌ها به صورت شبانه‌روزی کار می‌کنند و بنابراین به معض بروز اختلاف، طرفین می‌توانند بلافاصله بدون اینکه هفته‌ها یا ماه‌ها صبر کنند قبل از رسیدگی به پرونده‌شان، مشکلات خود را حل کنند.

همچنین تسهیلات و آسودگی مهم این است که طرفین می‌توانند در راحتی منازل خود گزینه‌های اینترنتی حل اختلاف را در کسری از ثانیه انتخاب کنند تا در حل اختلافات به آنها کمک کنند. در حال حاضر، بیشتر ارائه‌دهندگان حل اختلاف آنلاین در وب سایت‌های خود لیستی از افراد بی‌طرف (اعم از واسطه یا داور) دارند. احزاب درگیر در فرآیند می‌توانند به‌سادگی با پروفایل خنثی‌ها و انتخاب موردی که برای حل اختلافات آنها مناسب باشد، خنثی را انتخاب کنند.

1. L.C. Interpreting Services
2. Convenience
3. Pappas
4. Pappas

۳-۲-۲. هزینه پایین^۱

دادخواست می‌تواند بسیار گران باشد. به همین ترتیب، داوری تجاری بین‌المللی ارزان است و به‌ویژه یک رویه سریع نیست، گرچه ارزان‌تر از دادرسی است. از طرف دیگر حل اختلاف آنلاین ممکن است منجر به کاهش هزینه‌ها شود. در بسیاری از موارد، گروه‌های درگیر در حل اختلاف آنلاین مجبور نیستند کاملاً هزینه وکیل دهند. این مزیت باعث جذابیت حل اختلاف آنلاین نسبت به ADR سنتی می‌شود. گروه‌های سنتی ADR تمام هزینه‌ها را متحمل می‌شوند. طرفین علاوه بر هزینه‌های سفر، هزینه وکلا و داوران را نیز پرداخت می‌کنند. آنها همچنین هزینه‌های اجاره اتاق را برای استماع، مشورت جایزه و هزینه‌های سفر برای هر شخص ثالثی که در دادرسی به‌عنوان یک متخصص یا به‌عنوان شاهد درگیر شود، متحمل می‌شوند. صرف این واقعیت که طرفین، وکلا و داوران می‌توانند از هر کجا که باشند شرکت کنند، هزینه‌های سفر و هزینه‌های مربوطه را از بین می‌برد.

حل و فصل آنلاین بخشی از جبران خسارت و محل مدیشن معمولی را بهبود می‌بخشد. به همین ترتیب، همانند میانجیگری مرسوم، حل و فصل آنلاین به شخص بی‌طرف اجازه می‌دهد تا روش کار را تنظیم کند تا خواسته‌های خاص اختلاف‌کنندگان را برطرف کند. حل و فصل آنلاین به‌طور کلی هزینه‌های دادرسی را کاهش می‌دهد. هزینه‌های جبران خسارت یا فرآیند داده شده به ارزیابی بی‌طرف معمولاً به‌طور مساوی بر عهده همه طرفین است و حس مالکیت برابر و سهام مساوی در نتیجه را برای همه طرفین فراهم می‌کند.

۳-۲-۳. مشوق تجارت بین‌المللی

حل اختلاف آنلاین به‌ویژه داوری با حذف موانع جغرافیایی در برابر عدالت به تجارت بین‌المللی کمک می‌کند. ایمیل از نیاز شدید و دشوار جلسه ملاقات حضوری و مبارزه مداوم با محدودیت‌های منطقه زمانی صرف نظر می‌کند. (داوری اینترنتی^۲، ۲۰۱۴: ۲) حل اختلاف آنلاین یک ابزار انعطاف‌پذیر، غیررسمی و خلاقانه برای حل اختلاف است که تحت قوانین و رویه اداری کسل‌کننده مدیریت نمی‌شود. این امر به طرفین امکان می‌دهد تا در فرایندی که می‌تواند متناسب با نیازهای آنها شکل بگیرد، شرکت کنند. این یک رویکرد توافقی و نه یک رویکرد خصمانه را تشویق می‌کند. همچنین حل اختلاف الکترونیکی محرمانه است. این فرایند زمانی مناسب است که محرمانه بودن برای طرفین مهم یا ضروری تلقی شود که معمولاً چنین است؛ طرفین با استفاده از مکانیزم‌های حل اختلاف معمولاً این کار را بر این اساس انجام می‌دهند که بتوانند آزادانه در مورد مسائل گفتگو کنند و همین مهم، افراد و گروه‌ها را بیش‌ازپیش به سمت این روش تشویق می‌کند.

1. Low Cost
2. Internet-ARBitration

۵. فقه اسلامی و حل و فصل الکترونیکی اختلافات

در نظام حقوقی اسلام، راه‌های حل اختلاف به‌طور کلی در دو دسته قرار می‌گیرد. دسته اول از طریق دعوا، یعنی در دادگاه‌های اسلامی (قضاء یا قضاوت) و دسته دوم از راه‌های دوستانه مانند مذاکره، سازش و مصالحه، میانجیگری (صلح)، داوری (تحکیم)، میانجیگری همراه با داوری (صلح و تحکیم)، بازرس (محتسب)، تصمیم کارشناسی (فتوای مفتی، جمع فتاوی) و غیره انجام می‌شود. جایگزین دعاوی سنتی با گذشت زمان، اصطلاح ADR اکنون به معنای «حل و فصل مناسب اختلاف» یا مناسب‌ترین فرآیند حل و فصل در شرایط خاص است. یکی از اهداف اصلی ADR ارائه گزینه‌هایی برای طرفین برای حل مؤثر و کارآمد اختلافات است. فرآیندهای حل اختلاف فوق‌داری ویژگی‌های متفاوتی هستند (راسید^۱، ۲۰۱۳: ۳۶۹-۳۴۳).

تراکم دعاوی در دادگاه‌ها، طولانی بودن و پرهزینه بودن دعاوی، طرفین دعوی را بر آن داشته تا به دنبال راه‌های دیگری برای حل و فصل اختلافات باشند. حل اختلاف جایگزین ADR مجموعه‌ای از روش‌های خصوصی است که می‌تواند به جای مراجعه به دادگاه مورد استفاده قرار گیرد. یکی از دغدغه‌های مهم در این روش، مشروعیت و عدم مغایرت آنها با احکام شرعی و فقهی است. برای بررسی موضوع، این روش‌ها را می‌توان به دو دسته عمده تقسیم کرد، روش‌های توافقی و روش‌های متضمن آرای الزام‌آور شخص ثالث مانند داوری.

در مشروعیت روش‌های دسته اول تردیدی وجود ندارد، زیرا حل و فصل اختلافات از طریق آنها جنبه قراردادی دارد و می‌توان آن را در قرارداد صلح اعمال کرد؛ اما در مورد دسته دوم با اثبات شباهت آنها با نهاد قاضی تحکیم در فقه می‌توان به ادله ارائه شده در این خصوص استناد کرد. نظر مشهور فقها این است که استفاده از نهاد قاضی مشروع است و اختصاص به زمان غیبت امام عصر (عج) ندارد. در دعوای خصوصی و حقوق بشری، برخی از دعوای مانند اختلافات کارگری و کارفرمایی، اصل ازدواج و طلاق و برخی از مسائل خصوصی شامل نمی‌شود. همچنین شرایطی که در مورد قاضی منصوب در فقه امامیه وجود دارد مانند شرط اجتهاد، عدالت، شرط مردانگی و ... در حل اختلاف جایگزین شرط نیست. بر این اساس فقهی بودن روش‌های تراضی را می‌توان از طریق عقد صلح تبیین کرد و فقهی بودن روش‌هایی را که متضمن نظر الزام‌آور ثالث است بر نهاد قاضی تحکیم در فقه اعمال کرد. بر این اساس به نظر می‌رسد که فقه، کماکان سعی در حفظ قواعد سنتی خود در خصوص حل اختلافات دارد، اگرچه از نگاهی خوش‌بینانه نیز می‌توان گفت که نگرش فقهی نسبت به حل اختلافات بر مبنای شیوه‌هایی است (که در سطور پیش به آن اشاره شد) که نزدیکی‌های زیادی را با ADR دارد. در این بین چالش اصلی بین فقه و

1. Rasyid

آنسترال در خصوص حل اختلافات در حل اختلاف آنلاین بیشتر خود را نشان می‌دهد. چه اینکه فقه‌امروزی چندان تمایلی به استفاده از اینترنت در قواعد و نظرات خود ندارد.

در شکل حل و فصل اختلافات در جهان جدید، مکانیسم‌های حل اختلاف مدرن به‌طور مثبت تحت تأثیر ظهور اینترنت قرار گرفته است. از طریق حل و فصل اختلافات آنلاین، چندین مکانیسم ADR برای دعاوی کوچک، آنلاین و تراکنش‌های مالی برون‌مرزی تطبیق داده شده است. به نظر می‌رسد مکانیسم‌های حل اختلاف آنلاین موجود، زیربنای خاصی از فقه اسلامی را در توسعه نادیده می‌گیرد. این امر باعث شده است که اتوماسیون حل اختلاف برای بخش‌های شکایات شرعی جذابیت نداشته باشد. مشروعیت حکمیت، صلح و سازش اساساً مورد تأیید فقهای بزرگ اسلام است و آیات و روایات فراوانی مسلمانان را به صلح، سازش و حل اختلاف از این طریق دعوت می‌کند. با توجه به اینکه اسلام بر حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات نیز تأکید دارد، روش‌های جایگزین حل و فصل مطابق با موازین شرعی می‌تواند مطابقت داشته باشد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که جدای از قضاوت در مورد مشروعیت و نفوذ سایر روش‌های جایگزین، از نظر شرعی اشکالی ندارد و افراد می‌توانند با این روش‌ها اختلافات خود را حل کنند و حل اختلافات الکترونیکی را در برنامه کاری خود قرار دهند. در این رابطه البته فقیهان بایسته است که احکام جدیدی را بر پایه‌ی مسائل جدید خاصه در دایره حل و فصل اختلافات صادر کنند. از آنجایی که فقه اسلامی، بر حل اختلافات با سازش و مصالحه در بیرون از دادگاه تأکید ویژه‌ای دارد، به نظر می‌رسد که حل و فصل اختلافات به شیوه‌ی الکترونیکی از این قاعده پیروی می‌نماید و در صورت توافق فقها این شیوه جدید حل اختلاف می‌تواند در داوری تجاری بین‌المللی نیز مورد استفاده قرار بگیرد.

بحث و نتیجه گیری

به نظر می‌رسد که اخلاق موجود حقوق اسلامی در حل و فصل اختلافات مانند مصالحه در میان دیگران با واقعیت‌های مدرن حل و فصل اختلافات آنلاین مطابقت دارد. به همین ترتیب، شریعت اسلام، اختلافات را تشویق می‌کند که در خارج از دادگاه از طریق تحکیم (داوری) یا صلح (میانجیگری) حل و فصل شوند. فرآیندهای حل اختلاف در اسلام بخشی از یک چارچوب حقوقی اسلامی بزرگ‌تر است که به‌عنوان قانون اسلامی یا شریعت شناخته می‌شود. داوری تجاری بین‌المللی نیز می‌تواند مشمول قوانین اسلامی باشد. مرکز داوری بین‌المللی آسیایی قوانین i-Arbitration را ایجاد کرده است (i به معنای انطباق با قوانین اسلامی است). این برای طرف‌های بین‌المللی که علاقه‌مند به حل و فصل اختلافات خود از طریق رویه‌های اسلامی هستند، تأمین می‌شود. برای مثال، داور ممکن است هنگام تعیین مجازات در داوری تجاری بین‌المللی با رعایت اصول اسلامی، سود (ربا) را در نظر نگیرد. اگرچه شریعت اسلام تجارت و سود را تشویق می‌کند، اما ربا را منع می‌کند. این نهی هم در قرآن و هم در روایات ذکر شده و سودی غیراخلاقی و زیاده‌روی تلقی می‌شود. قوانین i-Arbitration نیز با قوانین داوری کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد مطابقت دارد.

Reference

- Bygrave, L. (2002, May). *Online dispute resolution—what it means for consumers*. In a conference entitled “Domain Name Systems and Internet Governance” Grace Hotel. Sydney. 7 May 2002.
- Centre for Information Technology and Dispute Resolution. (2014). *Online Ombuds narrative 1: The Web Site Developer and the Newspaper*. Available at <http://www.ombuds.org/narrative1.html>.
- Columbia. Available at <https://www.cle.bc.ca/practicePoints/LIT/14-GrowthODR.pdf>
- *Digital Signature Act 1997* (ACT 562). Available at <http://www.skmm.gov.my/legal/Acts/DIGITAL-SIGNATURE-ACT-1997-REPRINT-2002.aspx>.
- Hadi, S., Hajipour, M. (2016). A Study of Alternative Dispute Resolution Methods from the Perspective of Iranian Law and Imami Jurisprudence. *Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law*, 9 (1), 87-110.(persian)
- Hang, L.Q. (2001). *Online Dispute Resolution Systems: The Future cyberspace Law*.
- Herboczkova J., C.(2014). aspects of online arbitration. *Journal of American Arbitration*, vol. 1, No.1. available at <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/mezinaro/herboczkova.pdf>.
- Johnson, J.(2011). *What is an arbitration agreement?*, Free Advice. Available at <https://www.freeadvice.com/legal/what-is-an-arbitration-agreement/>
- Jay P. K., Rajiv C.S. (2001). *Fool us once shame on you – fool us twice shame on us*. What we can learn from the privatizations of the internet backbone network and domain name system. Available at http://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=260834
- Katsh, E, Rifkin, J. (2001). *Online Dispute Resolution: Resolving conflicts in cyberspace*. Jossey-Bass: San Fransico.
- L.C. Interpreting Services. (2014). *Can Digital Devices Replace devices-replace- interpreters*. Available at <http://signlanguagenyc.com/can-digital-devices-replace-interpreters>.
- Nwandem, O. (2014). *Online Dispute Resolution: Scope and Matters Arising*. Available at <https://ssrn.com/abstract=2592926> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2592926>
- Pappas B.A. (2008). Online Court: Online Dispute Resolution and The Future of Small Claims. *UCLA Journal of Law and Technology* . 12(2).
- Internet-ARBitration. (2014). *Benefits of Online Arbitration*. Available on www.net-arb.com/arbitration_articles/article.
- Rasyid, A. (2013). Relevance of Islamic Dispute Resolution Processes in Islamic Banking and Finance. *Arab Law Quarterly*, 27(4), 343-369.
- Schmitz, A. J. (2019). *Expanding Access to Remedies Through E-Court Initiatives (April 18, 2019)*. 67 Buffalo Law Review 89 ; University of Missouri School of Law Legal Studies Research Paper No. 2019-07.
- Turner, P. (2021). Finding your path: Arbitration, Sharia, and the Modern Middle East. *Global Arbitration Review*, 6(3).
- Thompson, D. (2014). *The Growth of Online Dispute Resolution and Its Use in British Columbia*. Continuing Legal Education Society of British Columbia.